

КОНЦЕПЦІЯ СВОБОДИ ТВОРЧОСТІ У ПОГЛЯДАХ МИСЛИТЕЛІВ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

Свобода творчої діяльності здавна привертала увагу науковців. Стародавні мислителі, середньовічні філософи, історики, юристи в своїх роботах виділяли питання свободи творчості, її обмеження, пізніше — законодавчого закріплення. У різні часи проблеми свободи творчості висвітлювались крізь сукупність світоглядних ідей кожної доби розвитку суспільства.

Право на свободу творчості має тривалу історію розвитку — від зародження концепції свободи творчості у поглядах стародавніх мислителів до першого законодавчого закріплення права на творчість у міжнародних нормативно-правових актах. Щоб простежити генезу виникнення та вдосконалення концепції свободи творчості доцільно здійснити періодизацію наукових підходів. Відповідно до основних етапів суспільного розвитку можна виділити наукові погляди Стародавніх часів, доби Середньовіччя, епохи Відродження, епохи Просвітництва, а також окремі періоди становлення сучасних наукових поглядів.

Дослідження становлення концепції свободи творчості у поглядах мислителів Стародавнього світу має особливе значення, оскільки саме цей період став теоретичним підґрунтям подальшого розвитку права на творчість.

Висвітленню окремих аспектів правового регулювання свободи творчості присвятили свої праці В. Авдєєва, С. Лисенков, Т. Мілова, Д. Шапорєва та інші науковці. Історичні засади становлення та розвитку концепції права на творчість вивчали Ю. Бошицький, Р. Шишка та ін.

Метою статті є аналіз концепції свободи творчості у поглядах мислителів Стародавнього світу.

Відомий давньогрецький філософ Сократ (приб. 469-399 рр. до н.е.) одним із перших звернув увагу на творчість, як особливий вид діяльності, співставляючи її із власністю. Вчення мислителя стали основою подальших досліджень сутності людської особистості. Він стверджував, що як поети люблять свої творіння, а батьки — своїх дітей, так і розбагатілі люди дбайливо відносяться до грошей — не лише в міру потреби, як інші люди, а так, немов це їх твір. Спілкуватися з такими людьми важко: ніщо не викликає їх схвалення, крім багатства [1].

З даної сентенції видно, що мислитель, засуджуючи жадобу збагачення, розглядає творчу діяльність та її результати як одну із найбільших цінностей людства.

Сократ не залишив жодного письмового джерела після себе, однак за переказами його учнів мислитель порівнював творчу діяльність із істиною, із вмінням приймати справедливі закони. Філософ переконував, що не краще сліпих ті, хто позбавлений знання суті будь-якої речі і у кого в душі немає виразного її образу. Вони не здатні, подібно до художників, убачати вищу істину і, не втрачаючи її із виду, постійно відтворювати її зі всілякою ретельністю, і тому їм не дано, коли це потрібно, встановлювати тут нові закони про справедливість і благо або уберегти вже існуючі [2].

У своїх риторичних висловах Сократ неодноразово згадував творчу діяльність. Це пов'язано з тим, що він був здібним скульптором, перейнявши уміння і навички обробки каменя від свого батька. Однак поняття творчої свободи у сентенціях мислителя висвітлюється крізь призму свободи долі, свободи від політичного деспотизму. Він вважав, що особа може стати вільною у творчості тільки якщо вона усвідомлює себе вільною та незалежною у відносинах із людьми, з державою.

Одним із найвідоміших учнів Сократа був давньогрецький філософ Платон (приб. 427-347 рр. до н.е.). Завдяки його працям світу стали відомі ідеї Сократа.

Платон, як і його вчитель, також порівнював творчу і законодавчу діяльність. Зокрема мислитель вважав, що поет, коли сідає на треножник Музи, вже не знаходиться в здоровому глузді, але дає виливатися своєму натхненню, немов джерелу. А оскільки мистецтво його — наслідування, то він змушений зображувати людей, протилежно налаштованих, і в силу цього вимушений нерідко суперечити самому собі,

не відаючи, що із сказаного істинно, а що ні. Але законодавцеві не можна висловлювати дві різні думки відносно одного і того ж предмета, а слід завжди мати на увазі одне і те ж [3].

Однак, не погоджуючись із Сократом, який ініціював принцип індивідуальної свободи волі, свободи у творчості як основу справедливого порядку, Платон проголосив принцип рівності і підпорядкованості всіх перед могутньою державою.

Платон одним із перших висловив думку, про доцільність законодавчого обмеження творчості з виховною метою. В «Законах» мислитель звертається до творців: «Отже, ви — творці, ми — теж творці. Предмет творчості у нас один і той же. Тому ми з вами суперники і по мистецтву, і по змаганням в самому прекрасному дійстві. Один лише істинний закон може за своєю природою завершити нашу справу, на нього у нас і надія. Так не чекайте ж, що коли-небудь ми так легко дозволимо вам розкинути у нас на площі шатер і привести солодкоголосих артистів, що приголомшать нас звуками свого голосу; ніби ми дамо вам витіювати перед дітьми, жінками і всією черню і про одне і те ж зайняття говорити не те ж саме, що говоримо ми, але переважно навіть прямо протилежне. Насправді, ми — та і вся держава в цілому, — мабуть, абсолютно з'їхали б із глузду, якби надали вам можливість робити те, про що зараз йдеться, якби посадовці не обговорили заздалегідь, чи допустимі і чи придатні ваші творіння для публічного виконання або ні. Тому тепер ви, нащадки зніжених Муз, покажіть спочатку правителям ваші співи для порівняння з нашими. Якщо вони виявляться такими ж або якщо ваші виявляться навіть кращими, ми дамо вам хор. Інакше, друзі мої, ми цього ніколи не зможемо зробити» [4].

Платон висловлював доцільність обмеження свободи творчої діяльності не лише законом, але і посадовими особами, особливо тих творів, які придатні для публічного виконання. Мислитель був переконаний, що чітко контролювати творчу діяльність неможливо, бо людина має душу, і в певній мірі вона є вільною завжди.

Про особливості свободи творчості неодноразово у своїх працях зазначав учень Платона Арістотель (384-322 рр. до н. е). Він не поділяв багатьох поглядів свого вчителя, в тому числі і на творчу діяльність.

У «Поетиці» мислитель зазначив, що не слід зображувати перехід від нещастя до щастя поганих людей, оскільки це абсолютно не трагічно: тут немає нічого необхідного, ні хвилюючого почуття загальнолюдської участі, ні співчуття, ні страху. Не слід зображувати і перехід від щастя до нещастя завершених негідників. Такий склад подій, мабуть, викликав би почуття загальнолюдської участі, але не співчуття і не страх. Адже співчуття виникає, побачивши того, хто страждає безневинно, а страх із-за того, хто знаходиться в однаковому з нами положенні [5, с. 1082-1083].

У зв'язку з тим, що Арістотель був переконаним захисником прав індивіда, його настанови мають рекомендаційний характер. Він не заявляє категорично про необхідність обмеження творчої діяльності, а лише вказує на доцільність певного поєднання подій з виховною метою. Мислитель був переконаний у доцільності регулювання творчої діяльності через важливий вплив результатів творчості на формування суспільної свідомості.

Мислитель був переконаний, що право поширюється тільки на вільних людей, а рабів він називав знаряддями, що розмовляють, які призначені для задоволення потреб свого господаря. Раби не володіють жодною свободою, в тому числі і творчою. Такий висновок можна зробити з того, що Арістотель сутність рабства вбачав у народженні: одні люди, в яких переважають якості душі — народжуються вільними, а інші, у яких переважає тілесний момент — народжуються рабами; таким людям бути рабами корисно і справедливо [6, с. 378].

Відповідно до вчень Арістотеля духовна свобода рабам не належить, бо вони не мають душі. Люди, в яких переважає тілесний момент, не здатні до творчості і відповідною свободою не володіють.

У своїх працях Арістотель аналізував критерії розмежування творчості. Він доводив, що за трьома основними ознаками розрізняються всі види творчості — залежно від засобів спадкування, предмету спадкування, способу спадкування [5, с. 1082].

Арістотель критикував учення Платона про ідеальну державу, був переконаний, що спільність майна, дружин, дітей може згубити будь-яку державу. Він вважав, що до того, що складає предмет володіння великого числа людей, додається найменша турбота [7, с. 406].

Викликають інтерес роздуми мислителя про різні види діяльності, які Арістотель називає мистецтвом. Серед видів мистецтва він виділяє військове мистецтво, мистецтво наживати капітал, порівнюючи його з іншими видами діяльності. Мислитель указує, що предметом ткацького мистецтва є не виготовлення шерсті, але використання її, уміння розпізнати, яка шерсть доброякісна і придатна, а яка недоброякісна і непридатна [7].

З погляду сучасності було б нераціонально називати військову діяльність чи діяльність у сфері накопичення капіталу мистецтвом, оскільки спірним є питання наявності творчої складової у такій діяльності. Видається, автор веде мову саме про особливі вміння, навички і таланти, що дозволяють досягати успіху у певній сфері.

Марк Тулій Цицерон (106-43 рр. до н.е.) — давньоримський політик, філософ, оратор зазначив, що саме здатність творити об'єднує божество і людину. У політико-філософському трактаті «Про закони» він пише: людині і божеству властива одна і та ж доблесть, якої позбавлені всі інші істоти. Дobleсть — ця не щось інше, як природа, що досягла досконалості і доведена до своєї вищої міри, отже, в людині є подібність до божества [8].

Марк Тулій Цицерон указав, що люди придумали незліченні мистецтва завдяки настановам природи, наслідуючи яку, розум хитромудро придбав усе необхідне для життя [8]. Дану сентенцію можна розглядати як спробу визначення сутності творчої діяльності. Мислитель розумів, що саме творча діяльність є основою суспільного прогресу, розвитку людства.

Ідеї духовної свободи всіх людей, незалежно від громадянського стану висловлював Луцій Анней Сенека (4 р. до н.е. — 65 р. н.е.) — римський філософ, поет та державний діяч. Він, на відміну від Арістотеля, вважав, що рабство не поширюється на всю особистість, краща її частина є вільною. Панові підкорене тільки тіло раба, а його дух сам собі пан [9]. Мислитель доводив, що всі люди є суб'єктами права, незалежно від соціального чи майнового стану.

Сенека вважав, що людина має бути власником свого життя. Це потрібно для доброчесності особи і ніщо цьому не має суперечити. «Цього неможливо досягти без знання і творчості, яка дозволяє пізнати божественне і людське. Саме це найвище благо, — пише він. — Досягнувши його — станеш не просителем, а рівним богам» [10, с. 464].

Як бачимо, Сенека, так само як і Цицерон мав переконання, що творча діяльність — це саме найвище благо, що наближує людину до божества. У «Моральних листах до Луцілія» він розмірковує: «Як же прийти до цього? Ні! Не через Грецький хребет, не через пустелі Кандавії... — хоч усе це ти і виконав заради жалюгідної прокураторської посади. Ні, дорога безпечна, дорога приємна, і виряджала тебе сама природа. Вона дала тобі все, щоб ти став нарівні з богом, якщо не нехтуватимеш даним. Не гроші зроблять тебе рівним богу: у бога нічого немає... Не зробить тебе блаженним ні сила, ні краса: і те, у інше поступається старості. Треба шукати щось таке, що не занепадає день за днем, не знає перешкод. Що ж це? Духовна свобода...» [10, с. 464].

На наш погляд, поняття духовної свободи мислитель розглядає ширше, ніж поняття творчої свободи у сучасному розумінні. Сенека розглядає її як свободу від різноманітних обмежень волі, духу, свободу від страху. Аналіз сентенцій дозволяє зробити висновок, що творча свобода у переконаннях філософа є складовою частиною свободи духовної. Він вважав, що неможливо обмежити творчу свободу рабів, оскільки рабство не поширюється на всю особистість, краща її частина є вільною.

Марк Аврелій Антоній — римський імператор (161-180 рр. н.е.) розвивав ідею рівності всіх перед законом і найвищим благом визнавав рівноправність, свободу підлеглих. Творчу свободу він не відокремлює від свободи загальної. У праці «Наодинці з собою роздуми» автор стверджував: «І мене наука не годує, а все ж я залишаюся їй вірним. Потрібно займатись тим мистецтвом, яке ти вивчив, яке тобі приносить задоволення. Залишок життя проживи, як людина, що всією душею віддала мистецтву, надійся на волю богів, не бажаючи бути ні рабом, ні тираном по відношенню до будь-кого з людей» [11].

Отже, в період античності концепція свободи творчості формувалась невіддільно від ідеї духовної свободи особи. Узагальнюючи погляди мислителів стародавніх часів можна виділити наступні тенденції становлення та розвитку концепції свободи творчості:

- творчість виділяли як особливий вид діяльності, який наближає людину до богів;
- наявність душі (її якості) є ознакою здатності до творчості;
- творча діяльність пов'язана з усвідомленням свободи у відносинах із державою, з людьми;
- результати творчості прирівнюються до найцінніших благ;
- з'явилися ідеї доцільності обмеження творчої діяльності з виховною метою.

Пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень є вивчення генези вдосконалення концепції свободи творчості в добу середньовіччя, епоху Відродження, епоху Просвітництва, а також висвітлення основних проблемних питань у сучасних дослідженнях правового регулювання права на творчість.

Використані джерела:

1. Платон. Держава: Книга перша. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.e-reading-lib.org/book.php>.
2. Платон. Держава: Книга шоста. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.e-reading-lib.org/book.php>.
3. Платон. Закони: Книга четверта. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://philosophy.ru/library/plato/02/0.html>.
4. Платон. Закони: Книга сьома. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://philosophy.ru/library/plato/02/0.html>.
5. Аристотель. Поэтика. Об искусстве поэзии // Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. — Минск: Литература, 1998. — С. 1082-1083.
6. Аристотель. Никомахова етика // Сочинения: [в 4 т.]. — М.: Мысль, 1983. — Т. 4. — С. 378-488.
7. Политика. Аристотель. Афинская полития / Аристотель. — М.: Мысль, 1997. — 458 с.
8. Политико-философские трактаты. О законах. Марк Тулий Цицерон. Книга первая. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sbiblio.com>.
9. Антология мировой философии: [в 6 т.]. — М.: Мысль, 1969. — Т. 1. — Ч. 1. — 360 с.
10. Сенека Л.А. Моральні листи до Луцілія / Л.А. Сенека; [пер. з латин. А. Содомора]. — К.: Основи, 1996. — 603 с.
11. Марк Аврелий. Наедине с собой размышления. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.opentextnn.ru>.

Опольська Н. М. Концепція свободи творчості у поглядах мислителів Стародавнього світу.

Стаття присвячена дослідженню становлення концепції свободи творчості у поглядах мислителів Стародавніх часів. Аналізуються праці стародавніх мислителів, висвітлюються їх погляди на свободу творчості. Виділяються тенденції становлення концепції свободи творчості у вченнях мислителів Стародавнього світу.

Ключові слова: свобода творчості, право на творчість, духовна свобода.

Опольская Н. М. Концепция свободы творчества во взглядах мыслителей Древнего мира.

Статья посвящена исследованию становления концепции свободы творчества во взглядах мыслителей Древнего мира. Анализируются труды древних мыслителей, освещаются их взгляды на свободу творчества. Выделяются тенденции становления концепции свободы творчества в учениях мыслителей Древнего мира.

Ключевые слова: свобода творчества, право на творчество, духовная свобода.

Opolska N. The concept of creation freedom in views of thinkers of the ancient world.

The article is devoted to the research of becoming a concept of creation freedom in views of thinkers of the ancient times. The works of ancient philosophers are analyzed. There views on the freedom of creation are covered. The tendencies of becoming a concept of creation freedom in learnings of ancient philosophers are selected.

Key words: creation freedom, right to create, spiritual freedom.